

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 5—6

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О стручним терминологијама	133
2. М. Стевановић: Новосадски договор према одзивима на њ.	138
3. Св. Николић: Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица	148
4. М. Стевановић: О сложеницама типа „народнорепубличанац“ и поводом њих.	153
5. А. Пецо: О једном случају стављања запете	160
6. Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића I М. С. Лалевић	169
II Св. Георгијевић	179
8. Језичке поуке	186

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Народна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

брже. Постоји једна велика школа учења док човек живи, а за писца — док држи перо у руци. Не сме се пренебрегавати систематско учење. Не може се праштати ни талентованима, и баш зато што су талентовани, ако заборављају да се писање ипак учи и да је и даровитима потребно баш утолико више систематског знања и формалних знања нормативне граматике и правописа. Макар то и била, бар делимично, ствар конвенције (а докле сеже конвенција уопште, и где јој је граница у животу, то је друго питање), мора се овладати и њоме. Кад је пак у питању дело које носи високо одликовање као најбољи роман у години, утолико је већа одговорност и самог писца, и редактора, и редакције. У таквим делима, крунисаним таквом и моралном и материјалном наградом, требало би да буде и више пажње и више бриге о језику и стилу њихову. — Толико о језику и стилу Тосићевих Корена.

М. С. Лалевић

II

Данашња књижевна продукција у свету је огромна. Она је и код нас значајна. Наша оригинална књижевност је тако обилна да је тешко и стручњацима да је прате. При том мислим на критичаре од заната, на наставнике који су својим позивом везани уз лепу књигу. Међутим, шта бисмо могли рећи о таквим специјалним стручњацима као што су језичари: да ли они прате и савлађују оригиналну књижевност? Ако бисмо тражили одговор на ово питање прелиставајући језичке часописе, дневнике, онда бисмо могли рећи да савремени језичари сасвим мало прате ову књижевност. Рећи ће ми се: у нашим језичким часописима има тога. Заиста, не би се могло рећи да језички научни радници не воде бригу о неговању нашег књижевног језика, да се не служе материјалом који им пружа савремена књижевност (и она у ширем смислу). Чак и поједини написи су посвећени конкретним проблемима језика наших савременика. Па ипак тиме није испуњен посао који је поверен језичарима и стилистима нашег језика. Књижевност не може да служи само као извор сировог (обично лексичког) материјала за језичко

прерађивање. — Исто тако као што критичари испуњавају своју обавезу тиме што обавештавају публику о новом на књижевном пољу те се стављају у улогу — као што се то обично каже — посредника између писца и читаоца, тако су и језичари обавезни да испуне свој дуг на истом плану. И ови су дужни да служе као посредници између књижевника и публике, али, такође, и у обратном односу: да покажу како се односи језик друштва у појединачној креацији у књижевном делу. Да ли нам је потребна једна оваква језичка критика? Уверен сам да јесте и то желим да покажем на Ћосићевим Коренима.

Рецимо претходно још и ово. Наша је књижевност од првих почетака до данас остала у основи покрајинска и обојена дијалекатски. Све оно што је у њој најбоље, носи печат краја уз који је тематски везана. Кроз целу другу половину XIX века интензивно се користила оригинална народна реч, тако да су се књижевници губили у фолклору. Наш XX век развија се у изменичном јачању и слабљењу интереса за народни говор. Да утврдимо колико је то тачно, довољно је само да узмемо неколико наших реалиста као што су били Глишић, Матавуљ, Сремац, па да их упоредимо са којим од водећих књижевника савремене књижевности. Данас се сасвим другачије користи народни говор (сетимо се само Иве Андрића). А ипак је у основи нашег књижевног стварања ова наша нова и најновија књижевност остала на народном терену. И Корени Ћосићеви стоје чврсто на истом терену на којем стоје „Бакоња“, „Нечиста крв“ и друга дела наше реалистичке класике. — Пред нама је у „Коренима“ наше село из времена краља Милана и радикалских борби, негде близу Западне Мораве. У њему воде главну реч сеоске газде и већ легендарни трговци свињама (који су се некад зачас претварали у хајдуке, а у ново доба постајали политички прваци).

Ћосићев крај дао нам је већ једном Душан Радић — сетимо се само његовог романа Село. Радићев Обрад Отђановић могао је послужити као један од најближих узора писцу кад је сликао Аћима Катића — Дошљака и његовог сина Ђорђа. Али, ако је по стваралачкој инспирацији овакво угледање могло бити и споредно, Душан Радић је могао импоновати Ћосићу као одличан зналац говора овога краја око Западне Мо-

раве. Са колико речитости и са колико верности говори Радић! Дакако, таква предност какву је показао Радић у свом роману не даје писцу општу књижевну предност, па зато ова позитивна особина није била довољна да учврсти место Радићу међу водећим књижевницима предратне књижевности. — Његов земљак је много срећнији. Са много мање језичке верности Ћосић нам је већ у свом првом роману Далеко је сунце дао свој крај. Па такав је остао и у другом роману. У исто време он се тематски чврсто држи свог села и људи са земље и — не иде даље. Да ли је то слабост, показаће нам даљи рад. Нас, међутим, овде интересује Ћосић по свом језику, по стилу. Колико је он везан уз свој крај?

Већ на први поглед можемо осетити да је Ћосићева реченица кратка, поетска, пуна фигура — метафора и поређења. Једна емоционална реченица, монолошка, реченица човека који говори сам са собом. Зато то није разговорни језик, дијалогски. Зато таква реченица носи у себи елементе игре. Упоредимо само: „По селу пси гризли *тмушаву помрчину*“ (с. 190). Она носи нешто вештачко у себи: „Сељаци јурнуше на плотове, почупаше прошће и са бесом и весело (!) насрнуше на кафану, поразбијаше врата и прозоре, поломише рамове, столове, келнерај, полунаше на тавану сакривеног кафеџије Левића и његове жене „Буле“ (с. 116). Али, као што сам рекао, снага (и слабост) Ћосићеве реченице је у тражењу новог, лепог поређења. Он се при том служио и дијалекталним лексичким материјалом. Тако ће рећи: „сав ишанчан тугом“ (туга је направила боре на лицу), „расканураше се *црева*“ (црева су поређена са канурама „ножницама“ које су се, ето, располовиле), говори се о „ракљама браде“: његов Ђорђе „јаловак“ стално „рудари за сином“ — копа, тражи начин како да добије сина, итд. Онај који пажљиво чита застаће на много места те ће узалудно у контексту тражити помоћ. Оваква дела тек кад се припреме за школу добивају списак непознатих речи. Ја ћу овде упозорити на неке од таквих речи за којима ћемо, углавном, без успеха трагати и по највећим речницима.

Ево неколико таквих речи које нису забележили наши речници (Вуков, Југословенске академије, Ристића - Кангрин):

божићњар „свињче које се храни за Божић“; гутица („поглед му се забоду у гутицу између размахнутих густих обрва“, с. 44) овде је „мали набор“, али може значити и „чирић“, за реч цволеника ваљало би се сетити да има основни облик „дволика“; гј. „деваница“ (по томе је „цволеника“ аугментатив); ваоне (којих Вук нема) јесу балвани у воденици поточари који ваљају (вална), покрећу камен; пељати („...Топла пара јој пељала лице“, с. 105) значи управо „педати“, лако бости (упор. и „испељати“ у овом говору: „пчеле ми испељале лице“); реч „беуљица“ узалуд бисмо тражили у речницима (упор. „Беуљице беже у плићак да их рибе не поједу“, с. 177), а то су управо „беолице“, „беољице“; за „окламиш“ зна АРј (јер се реч налази и у западним крајевима), а овде јој је значење „битанга“ (да ли је од кламати, кламићати); поткорућен (у „шарена поткорућена таваница“, с. 275) само је „испуцана, избраздана таваница“; голокотра („голокотра“ варошка, препоровска) била би жена без котрља („котрљ је врх тепелука“), а у пренесеном значењу то је „бестидница“, „неморална женска“; валога је („...спазио је како руком прибира кошуљу да скрије белу валогу међу дојкама“..., с. 192) „доља између два брега“ (али има и значење „места обраслог шеваром где је била вода“) те је у вези са „халуга“ „провалија“ (в. АРј); није довољно ни кад „канате“ (упор. „Држаће на крстима пуне канате камења“, с. 66) протумачимо просто са лотре (као што стоји, по Љ. Стојановићу, у АРј, в. под канат., ц), јер се овде ради о изразу „пуне канате“ што значи колико и „пуна кола“ (а канате су и подница и кола, а не само даске по странама).

Нашем читаоцу биће потребно да добије обавештење и о другим речима које неће разумети без речника, или без неког обавештења. Такве су: гица („тако си ружан и мали као гица“, с. 57) — стари чокот; евенка (у Вука свењка) „нанизано грожђе за зиму“; врећа стотињајка „врећа од сто кила“; дупке („сахрани ме дупке“) — усправно; јарџија — коњушар, шталар; мочуга — батина; вешалица — сухо месо; риљевина — ископано земљиште ашовом; бачвара — качара; смоница — земља (управо смолница, глинаста земља каква је махом у овом крају, а реч служи као синоним за „земља“ (упор.. „За кога си бога ринтао целог живота и сад у смоницу?“, 190); везоглавка —

чиме се веже коса и стоји испод мараме; шуљак — шупаљ, шупљи плод; смуљити се — спустити се; талпа — дебела даска; колесар — предњи део кола са два точка; за реч „скобаљ“ (упор. „Око ових наших лепих речица са скобаљима да би дуго живео... морао си бити или зелена кукавица или издајица без душе“..., с. 11) можемо наћи у западним нашим крајевима, напр. у Лици „шкомбаљ“ које је, по мом мишљењу, тал. *scombo* (за језичара је од интереса миграција ове речи и сачувано оно с пред к); черга — ткана пољава; баца — старински дрвени димњак; дулек — бундева; коруба — кора, итд. — Заиста би један овакав, само потпунији списак речи на крају књиге учинио услугу и писцу и публици.

На основу овог материјала можемо рећи у којој мери Ћосић се односи према лексичком благу свога родног краја. Јасно је да се писац није служио лексичким материјалом свога краја у размерима које нам је дао Радић. Ћосић је у том погледу узео једну меру и сматрам да је тако у реду. Није потребно да писац лексичким материјалом претовара своје дело а замађа читаоца. Поред тога, писац који хоће да суверено влада књижевним језиком и да се користи говором свога краја (и говорима уопште), треба да добро одваја једно од другог. То је нарочито важно кад се ради о фонетским, морфолошким и синтаксичким цртама у говорима. Писац треба да се чува да не говори језиком наше паланке (да чува чистоту стила и језика). Ја ћу навести само један такав пример непажње: „Коса му је дим што нечујно пуше по исфугованој цокли апсане“; она „исфугована цокла“ — ижлебљено стениште — није прикладно (иако се у говору чује „цокла“, а можда и „исфугован“). Писац мора бити свестан шта припада књижевном, а шта народном говору: да не говори и сам као и његови јунаци. Ћосић је млад писац, али је он у великом броју случајева успешно одвојио једно од другог. Кад једно његово лице каже: *Опрошћавајте, господо!*“ — то је на свом месту јер тако и каже, али када и сам пише: „извори угињавају“ (с. 150), *исдурети*, *окопнио је* (с. 257), од причеста (м. од причести) — неће тако бити књижевно. Нашем обичном читаоцу, па и свима онима који нису из овога краја, или овај говор не знају, неће бити јасна изрека „*имам леба, али немам слеба*“, или: „*имам слеба, али немам леба*“, а која значи

(у првом обрту) „имам осигуран хлеб, али немам осталих намирница“, па кад прочитају оно: „А кад је дошао под твој кров, само руку што му није љубио кад му кажем: „Жена ти је донела хлеба и с хлеба“ (с. 240). Оно „слеба“ у мом цитату напред је права реч, али је обликована у крају и по синтакси говора у коме се губе или су се изгубили посебни падежни наставци; по књижевној синтакси требало би да стоји „с хлебом“, али тиме је изрека упропашћена. Зато је Ћосић сасвим слободно могао оставити целу изреку онако како је налази у народу: „...донела ти леба и слеба“.

Далеко би нас одвело кад бисмо овако наставили — стављањем Ћосићева језика под језички микроскоп. Оно што је до сада речено имало је за циљ да послужи у првом реду читаоцу. Могло би се понешто рећи и о неким пропустима и неуједначеностима (тако Ћосић непотребно етимологише кад пише: јектичав м. јектичав, пише „ракље“ и „рашље“ и сл.), али нас још интересује како обликује Ћосић свој књижевни језик. Под каквим утицајима?

На ово питање је једним делом одговорено овим чланком и материјалом који је изнет: Ћосић се труди да усвоји књижевни језик, али не жели да изгуби оно домаће тло. Он гомила изражајно благо и разрађује своје стилистичке особине и при том стиче понекад и — хетерогене црте нашег књижевног језика. Ја ћу изнети само једну морфолошку црту на коју сам наишао у језику Ћосићеву и која је могла настати само лектиром нашег неуједначеног књижевног језика. Наши писци Србије и Војводине слажу се у употреби префикса у у речи: усамити се, усамљен, усамљеност и сл. Тако исто, и сви писци нашег Запада имају опет: осама, осамити се, осамљен и сл. Та црта почива на особинама народних говора наших крајева којима припадају књижевници. Могла би се, по материјалу наших писаца, тачно извести изолекса која би нам показала који крајеви употребљавају префикс у, а који префикс о. А шта налазимо код Ћосића? — На једном месту читамо „Дивље гуске ниско прелетеше и испунише сутон пискавом осамљеношћу (с. 80); затим: „Залута на пољу, осами се у њиџ и сатима ми-

сли..." (с. 257); али онда: „Језа га је пролазила од тог усамљеничког кукурикања"... (с. 177). — Ако је ово моје излагање на свом месту, онда бих могао рећи: проблем књижевног језика једнако треба да је на срцу и књижевницима као и језичарима.

Зрењанин

Св. Гергијевић